

Мирела ВЕЛЕВА (СУ „Св. Климент Охридски”, България)

ЕВРОПЕЙСКАТА ИКОНОМИЧЕСКА ОБЩНОСТ И БАЛКАНИТЕ ПРЕЗ 80-ТЕ – РЕФЛЕКСИ НА СТУДЕНАТА ВОЙНА

THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY AND THE BALKANS DURING THE 80s OF THE 20TH CENTURY – REFLECTIONS OF THE COLD WAR

*Студената война действа толкова благоприятно
на западноевропейците и на американците,
че човек се изкушава да предположи, че тя е техен продукт.
Д. Калео*

The author forms an argumentation to the following thesis: the approach of the European Economic Community (EEC) to the Balkans in the 1980s – in the cases of Greece and Bulgaria – was predetermined on the reflection of the Cold War. In this manner the paper discusses three different geographical and temporal perspectives: first, the European integration project as a product of the Cold War – the relationship between the creation and the progress of the European integration project in the 1950s and the impact of Plan Marshal, the foremost motivation for the creation of the European Coal and Steel Community in the cases of Germany and Italy and the impact of the Hungarian crisis on creation of EEC. Second, the second enlargement of EEC as a product of Cold War realities – the EEC opinion to the prospect of Greek (the Balkan West) membership as a reflection of the Cold War; the incentive of the Greek membership in EEC for the Greek political elites. Third, the reflections of the Cold War on the relationships between EEC and Bulgaria – the European Community’s approach to Bulgaria (the Balkan East) in the late 1980s; the framework of the Council for Mutual Economic Assistance (Comecon); the Bulgarian approach to EEC – the official communist discourse in the last years of Cold War.

Key words: European integration, the European Economic Community, Cold War, the Balkans, Bulgaria, Greece.

Ранната употреба на термина „студена война” е свързана с обозначаването на сблъсъка между християни и мюсюлмани през Средновековието. Той е въведен отново в обръщение след края на Втората световна война, за да маркира сблъсъка на две суперсили, две обществени системи, два коренно

различни възгледа за света. В този контекст Студената война има дълбочина, мащаби и ефекти, сравними с религиозно противопоставяне. Тя оказва съществено влияние върху политиката на държавите в Европа. Новата война, макар и „студена” (или тъкмо заради това), довежда до трансформиране на традиционното и без ясно определени граници културно разграничение Изток – Запад в недвусмислено маркирано от Желязната завеса политическо отделяне на социалистическия лагер от капиталистическия свят, продължило повече от половин век. Нещо повече, двете части на Европа не само са разделени – те са противопоставени една на друга в грандиозния сблъсък между две суперсили с претенции за глобално доминиране.

Балканите представят ярка илюстрация на ефектите от Студената война – те са като умален модел на континента. Държави, които имат сходни политически модели, икономически специфики и историческа съдба, попадат от двете страни на завесата. Балканският полуостров, чието коректно географско разпологане е в Източна Европа, е разделен на Балкански Запад и Балкански Изток. Страните от първата част са включени в западноевропейските структури, независимо от дефектите на техните демокрации, а държавите от втората – в социалистическите им аналози, именно заради тези дефекти. Трайното разцепване на Европа, репродуцирано на регионално и локално ниво, има трайни и далеч простиращи се последици, които са видими и до днес. Практиките на Студената война проникват във всички измерения на социалния живот, просмуквайки се в тъканта на обществата. Рефлексите, свързани с тези практики, продължават да се проявяват и след разпадането на комунистическата система. Именно тези рефлексии са сред причините за трудното намиране на решение относно стратегията на Общността спрямо държавите от Централна и Източна Европа в началото на 90-те. Същевременно те предопределят трайните проблеми на българската държава с изпълнението на условията по пълноправно членство в ЕС.

Влиянието на Студената война върху западноевропейския интеграционен процес неизменно присъства в историческите анализи, посветени на тази тема, като акцентът пада върху събитията, повлияли върху основополагащите за западноевропейската интеграция инициативи (Dedman 2000: 25–75; Dinan 2004: 32–60; Mc Allister 2010: 10–37).

Целта на настоящия текст е да добави аргументи за твърдението, че развитието на Европейската икономическа общност е дълбоко повлияно от Студената война, не само при конституирането и изграждането на тази Общност, но и през последната декада на войната – да наблегне върху трайността на това влияние. За тази цел изложението е фокусирано върху три основни момента от историята на ЕИО. Първо, връзката между основополагащите за Общността инициативи и събитията, свързани със Студената война от втората половина на 40-те и началото на 50-те години. Второ, влиянието на Студената война

върху приемането на перспективата за пълноправно членство на Гърция в ЕИО както от страна на гръцкия политически елит, така и от институциите на Общността в началото на 80-те години. Трето, взаимната обусловеност между отсъствието на нормални отношения между ЕИО и България и реалностите на Студената война към средата на 80-те.

В контекста на теоретичния дебат относно движещите сили на интеграционния процес, историческият анализ на връзката между Студената война и политиката на ЕИО през 80-те добавя аргументи към интерпретациите както на реалистката, така и на конструктивистката школа. Тази констатация съответства на широките обяснителни възможности на историческата наука, в чиято методологична традиция е комбинирането на материални (икономически печалби, политическа стабилност, стратегически позиции) и идеологическите (морал, идентичност, представи, норми) фактори (Rosamond 2006: 130–196; Eilstrup-Sangiovanni 2006: 327–443).

Събитията от първото десетилетие на Студената война (1946–1956 г.) са мощен стимул за основополагащи инициативи и решения в историята на европейската интеграция.

Програмата за европейско възстановяване (План Маршал), представена от американския държавен секретар Д. Маршал в реч в Харвардския университет на 5 юни 1947 г., е средство за икономическа консолидация на Западна Европа. Отхвърлянето на американската помощ от СССР и сателитните му държави позволява на новия американски президент Х. Труман да представи плана като част от отговорността на САЩ пред комунистическата заплаха. Маршал аргументира своето предложение с икономическите затруднения на Европа, които са толкова сериозни, че създават благоприятна среда за разпространение на комунистически идеи, ето защо борбата с комунизма трябва да е колкото военна, толкова и икономическа. Изграждането на Организацията за европейско икономическо сътрудничество (ОЕИС) като средство за разпределяне на американската помощ по Плана „Маршал“ прокарва пътя към понататъшното развитие на западноевропейската интеграция. САЩ настоява за разпределянето на финансовия ресурс да става на европейска, а не на национална база. По този начин западноевропейските правителства са принудени да отстъпят част от своите правомощия на ОЕИС по отношение на управлението на националните си икономики, като цена за получаването на американската финансова подкрепа. С отпуснатата по Плана „Маршал“ помощ западноевропейските икономики се възстановяват бързо, надминават предвоенното равнище и се ориентират към по-плътното сътрудничество. ОЕИС играе важна роля в превръщането на европейските икономики във взаимнозависими, така че те да просперират или пропадат заедно.

Рефлексите на Студената война имат съществена роля и при създаването на Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС) – първата реализация

на идеята за наднационализъм. Иновативните, но според много съвременници – маниакални идеи на Ж. Моне за изграждане на европейски общ пазар, управляван от нов тип институции, притежаващи по-голяма власт от тази на националната държава, стават част от френската външна политика под натиска на събития, породени от конфронтацията между САЩ и СССР. Студената война налага създаването на силна западногерманска държава (ФРГ) след като разделянето на германския народ се оказва неизбежно в края на 40-те. Международното управление на областта Рур, наложено след Втората световна война, е несъвместимо със суверенитета на новата западногерманска държава. При това положение пред френското правителство за пореден път е зададен германският въпрос – как да бъдат съчетани германското икономическо възстановяване с поддържането на ефективен контрол върху германската държава и в частност как да бъде продължен неограниченият достъп до въглищата на Рур, които са от първостепенно значение за френската реконструкция. В този контекст, предложението на Моне за обединяване на френската и германската индустрии за въглища и стомана се оказва възможна алтернатива за френската външна политика. Така започва неговата „тихата революция“ довела до безпрецедентни институционални иновации, върху които е базиран ЕС¹.

Студената война стои в основата на мотивите за присъединяване на ФРГ и Италия към Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС) през 1951 г. Първият германски канцлер К. Аденауер се стреми към категорично „закотвяне“ на федералната република към капиталистическия запад, тъй като според него това е единственият начин за съхраняване на германската идентичност и суверенитет срещу непосредствената комунистическа заплаха. За разлика от ФРГ, за Италия комунистическата опасност не е само външна, но и вътрешнополитическа заплаха. Към стратегическата позиция на страната, която граничи с държави от комунистическия лагер, Албания и Югославия, се прибавя една от най-многочислените и политически активни комунистически партии в Европа. Включването на Италия в новосформиращата се икономическа организация е част от стратегията на италианския премиер А. Де Гаспери за отхвърляне на комунистическата опасност. Както Рим, така и Бон и Париж са активно „стимулирани“ от страна на Вашингтон за включването им в ЕОВС. Върху трите правителства е оказван системен дипломатически натиск за по-решителни действия в тази посока от основния актьор в Студената война.

Студената война в началото на 50-те резонира в още един ключов момент от развитието на западноевропейския интеграционен проект, чийто логичен завършек е създаването на ЕИО. Корейската война (1951–1953 г.) поставя на дневен ред въпроса за германското превъоръжаване. Опасенията от пренасяне на събитията от тридесет и осмия паралел на Корейския полуостров до р. Елба на германската територия предизвикват американски натиск за приемане на германската ремилитаризация от европейските съседи на ФРГ. Необходимостта

от обличането на това „неприлично предложение“ от страна на Вашингтон в удобна за френския политически елит, а и обществено мнение дреха, инициира съставянето на план за изграждане на „европейска армия“. Според първоначалния вариант на План „Плевен“ за Европейска отбранителна общност (ЕОО), в европейската армия ще има германски войници, но те няма да носят германски униформи, нито ще бъдат командвани от германски генерали. Редакцията на плана под натиск от страна на Вашингтон и Бон чрез смекчаване на дискриминационните спрямо ФРГ компоненти, както и промяната на международния климат – края на Корейската война, смъртта на Сталин, приключването на войната на Франция в Индокитай, – обричат на провал ЕОО. Макар договорите за създаване на ЕОО да са подписани от шестте от ЕОВС на 27 май 1952 г., отказът на френския парламент да ги ратифицира поставя край на инициативата. Този неуспех обаче има две съществени за прогреса на западноевропейския интеграционен процес последствия. Първо, тъй като въпросът за германското превъоръжаване е решен чрез включването на ФРГ в Западноевропейския съюз (ЗЕС), то това трансформира единствената западноевропейска отбранителна организация. От съюз с антигерманска насоченост ЗЕС придобива антикомунистическа такава, което позволява оформянето на специфична западноевропейска отбранителна идентичност, по-късно станала интегрална част от ЕС. Второ, провалът на ЕОО показва границите на интеграцията. Националните държави не желаят да отдават суверенитет в областта на т.нар. „високи политики“, между които са отбрана и сигурност. Икономическите цели са тези, които не предизвикват директно правителствата и съответно позволяват прогреса на интеграционния процес. Пътят за създаване на общия пазар е павиран.

Комунистическата заплаха е сред основните фактори, улеснили и ускорили подписването на Римските договори за създаване на Европейската икономическа общност (ЕИО). Нахлуването на съветски танкове в Будапеща през 1956 г. съвпада с протичането на междуправителствената конференция, която трябва да състави проектодоговора за създаване на общ пазар. Бруталното потушаване на унгарската революция ясно показва границите на предприетата от Н. Хрущов „десталинизация“ и отхвърля очакванията на западните лидери за сближаване между Изтока и Запада въз основа на „мирно съвместно съществуване“. Близостта на комунистическата опасност отново излиза на дневен ред, създавайки условия за консолидация на държавите участващи в договарянето на ЕИО и сближаване на иначе твърде разнопосочните им позиции. Освен това, събитията в съветския блок подкопават влиянието на левите партии, които са сред основните критици на европейската интеграция във вътрешнополитическия живот на държавите от „Малката Европа“. С подписването на договора за създаване на ЕИО през март 1957 г. е поставено началото на изграждането на общия пазар, осигуряващо динамиката на западноевропейската интеграция до момента.

Нарастването на напрежението между суперсилите от края на 70-те и началото на 80-те оказва съществено влияние върху второто разширяване на ЕИО – включването на Гърция в общия пазар. Изостаналата гръцка икономика и гражданската война в страната отхвърлят всякаква възможност тя да се включи в конституирането на ЕИО през 50-те., но Гърция е първата държава, която придобива статут на асоциирана към Общия пазар. Договорът за асоцииране от 1961 г. предвижда 22-годишен преходен период, през който гръцката икономика ще трябва да се приспособи към условията за пълноправно членство в Общността. Най-съществената част от разпоредбите от споразумението за асоцииране е изграждането на митнически съюз между Гърция и страните от ЕИО. Крайният срок за постигането му е 12 години. Договорът с Гърция за асоцииране е безпрецедентен по отношение на щедрите финансови условия и дългия преходен период, в който страната може да съхрани протекционизма. Независимо от предоставените възможности, обаче, споразумението за асоцииране не постига основната си цел – приспособяване към условията за бъдещо членство на ЕИО. По този начин Гърция на практика не се възползва от привилегиования си статус на асоциирана страна, за да реши структурните си проблеми, да намали външната си икономическа зависимост и да повиши мощта на икономиката си. Нещо повече, през 1967 г. споразумението за асоцииране е замразено, тъй като Гърция навлиза в период на военна диктатура на т.нар. „черни полковници“. Авторитарният режим прави поддържането на институционализирани отношения с Общността невъзможно, тъй като спазването на либералните човешки права е фундаментална ценност за ЕИО. Въпросът за членство на Гърция в ЕИО излиза на дневен ред след възстановяването на демократичните порядки през 1974 г. Тогава военната диктатура е свалена и К. Караманлис съставя дясноцентристко правителство. Новите гръцки управляващи са възмутени от позицията на САЩ в подкрепа на бившия военен режим и на Турция по кипърския конфликт. Караманлис изтегля Гърция от военното командване на НАТО и настоява за бързо приемане в ЕИО.

В този контекст Гърция се стреми към членство в ЕИО преди всичко по геополитически причини, недвусмислено свързани със Студената война. Страната има уязвима стратегическа позиция – тя е преден пост спрямо комунистическата система, при това със слаби икономика и гражданско общество и неразвити демократични практики. Гръцката икономика е с преобладаващо селско население, слабо развита промишленост, хроничен дефицит на платежния баланс, съществени регионални различия, нисък жизнен стандарт, лоша инфраструктура. Основна роля за възстановяването на гръцката икономика след Втората световна война играе американската финансова помощ. Тъй като средствата по тази помощ преминават през централните държавни институции, гръцката държава концентрира голяма икономическа мощ – тя поема развитието на инфраструктурата, енергетиката, комуникациите, както и изграждането на

ключови отрасли в икономиката. Очертава се водещата специфика на гръцката икономическа система – силен протекционизъм, който при изостаналостта на страната приема драстични форми. Така, през 50-те години се полагат основите на икономическа структура, която е едновременно скъпа и слаба. Гръцката икономика не се развива до зряла форма на индустриален капитализъм, а остава на равнището на меркантилния капитализъм, който не е достатъчно продуктивен през втората половина на ХХв. (Никова 1992: 47–49).

Водещата роля на държавата в икономиката и традиционната политическа култура, съчетани с икономическата структура, създават условия за формиране на политически клиентелизъм в гръцкия политически живот. Гръцката държава придобива огромни размери и с право се характеризира като най-централизираната европейска държава в следвоенния капиталистически лагер (Ifantis 2005: 78). Специфика на политическата система на страната е непрекъснато нарастващ държавен апарат за управление на икономиката, при това лишен от административен капацитет, корупция, непотизъм и чести политически скандали. Освен от държавата гръцкото общество е зависимо и от САЩ. От времето на гръцката гражданска война Вашингтон започва да упражняват силен контрол върху всички аспекти от гръцкия политически живот, установявайки тесни връзки с политическия, икономически и военен елит. След избухването на кипърския конфликт и явната американска подкрепа на Турция в него, гръцките управляващи виждат в членството в ЕИО възможност за предефиниране на отношенията със САЩ. Статусът на страна членка на Общността се разглежда като средство за балансиране на силното американско влияние, но същевременно даващо стратегическа сигурност срещу комунистическата заплаха и циментиращо гръцката принадлежност към Запада (Ifantis 2005: 79).

Подаването на молбата за членство от Атина е позитивно посрещнато от страните-членки на ЕИО. Към средата на 70-те години интеграцията е в застой или т.нар. „евросклероза”, така че перспективата за гръцко членство изглежда като един стимулиращ импулс². Според стандартната процедура при получаване на молба за членство, Европейската комисия (ЕК) получава мандат да състави предварително мнение относно способността на Гърция да се адаптира към политиките и практиките на общия пазар³. Представеното през 1976 г. мнение е негативно. В своя доклад ЕК формулира поредица от проблеми в областта на селското стопанство, конкурентна политика, държавните субсидии. Вземайки предвид настоящото икономическо състояние на държавата и евентуалното усложняване на отношенията между ЕИО и Турция вследствие от влизането на Гърция в Общността, Комисията препоръчва дълъг предприединителен период, което на практика е един учтив начин да се покаже, че държавата не е готова за членство в този момент (Croft 1999: 3–4).

Независимо от това негативно мнение на ЕК, решаващата роля за вземане на решение относно гръцкото членство принадлежи на Съвета на ЕИО. Макар

да приема становището на Комисията като основателно, Съветът приема кандидатурата на Атина поради геополитически съображения. Преобладаващото мнение сред външните министри на страните членки на Общността е, че слабостите на гръцката икономика и проблемите, които те биха създали в общия пазар биха стрували по-малко загуби сравнено с възможността от политическа нестабилност и изпадане на гръцката държава под комунистическо влияние. Ето защо Съветът приема гръцките аргументи за членството в ЕИО като средство за консолидация на демокрацията и циментиране на принадлежността на държавата към западноевропейския капиталистически блок. Договорът за присъединяване е подписан в Атина през май 1979 г. и Гърция се присъединява към ЕО през януари 1981 г. Аргументите за гръцката кандидатура, както и тези за даване на пълноправно членство, съответстват на по-широката рамка на Средиземноморското разширяване, от което Гърция е част. Сред основните причини за приемането на португалската и испанската кандидатури за членство са предотвратяване на възможността от политическа нестабилност и установяване на контрол от страна на крайно леви сили в тези държави (Nugent 2004; Cameron 2005; Elvert 2005: 93–131).

Политиката на ЕИО към гръцкия съсед, България, е съвършено различна. Тя е формирана от отношенията (или по-скоро липсата на такива) между Общността и СИВ. Отсъствието на нормални отношения между двете икономически организации е предпоставено от практиките на Студената война и е трайна тенденция, продължила почти до самия ѝ край. Така, както импулсите на противопоставянето Изток – Запад са основополагащи за изграждането на ЕИО, същото в не по-малка степен се отнася и за социалистическият ѝ аналог СИВ. Създаването на организацията е импулсирано от План „Маршал“. Източноевропейските държави, които все още не са под пълен комунистически контрол – Чехословакия, Унгария и Полша, – демонстрират открит интерес към американската програма. Правят това независимо от условията на плана, изискващи пазарна икономика с конвертируема валута. Изискването за валутна конвертируемост, обаче, е несъвместимо с комунистическата версия за централизирано планиране. Под натиска на Сталин тези държави се отказват от участие. Оставени на оскъдните си ресурси, източноевропейските държави са принудени да разчитат на авторитарни методи и съветска помощ за икономическото си възстановяване.

В този контекст СИВ е основан през януари 1949 г. Той е паралелна икономическа структура на идеологическата, Коминформбюро, и военната, Варшавския пакт. Основната функция на организацията е да импулсира счеплението в съветския блок и по този начин да осигури икономически контрол на СССР над сателитите му. На 25 януари 1949 г. комунистическите вестници публикуват кратко комюнике, което съобщава за провеждането на икономическа конференция на представителите на СССР, Чехословакия, Полша, Ун-

гария, България и Румъния, състояла се в Москва „за постигане на по-широко икономическо сътрудничество между страните на народната демокрация и СССР“. За тази цел е създаден СИВ на основата на равно представителство и със следните задачи – обмяна на опит в икономическото поле, оказване на техническа помощ, оказване на взаимопомощ в осигуряването на суровини, храни, машини, оборудване (Gasteiger 2006: 52).

Възможностите за икономическо сътрудничество между двете „икономически федерации“ на Европа, както Хрущов нарича ЕИО и СИВ, са твърде ограничени. ЕИО отказва да търгува със СИВ, защото организацията не разполага с авторитет, чрез който да води търговски преговори от името на страните-членки по примера на ЕК. От своя страна, СИВ отказва да признае съществуването на ЕИО. Срещата между двете организации през февруари 1975 г. не завършва дори с комюнике, което на дипломатически език означава липсата на всякакъв консенсус. Нормализация в отношенията между ЕИО и СИВ настъпва едва през 1988 г. След преговори, продължили близо три години, и взаимни отстъпки, чрез съвместна декларация двете организации заявяват съгласие да развиват сътрудничеството в области, които се намират в техните сфери на компетенции и в които имат общ интерес.

Макар вътрешно присъщите дълбоки различия между двете икономически системи, социалистическа и капиталистическа, стоящи в основата на две различни стратегии за икономическо сцепление, да са достатъчно обяснение за липсата на връзки между двете организации, то не би било пълно без политическите аргументи, свързани със Студената война. Политиката на ЕИО към СИВ се определя от два императива Първо, СИВ е средство за съветска хегемония в Източна Европа, което би било засилено при встъпване в договорни отношения с него. Второ, такива отношения биха легитимирали ограниченията на „Доктрината Брежнев“ спрямо суверенитета на сателитните държави (Никова 1992: 247–248).

Позицията на СИВ към ЕИО е реципрочна. След подписването на договора за ЕИО през 1956 г. Институтът за световна икономика и международни отношения (ИСИМО) към съветската академия на науките получава задача да изследва западноевропейския интеграционен процес. Публикациите, свързани с това изследване, защитават тезата за нарастващо напрежение между капиталистическите икономики и окачествяват проекта ЕИО като „асоциация на тръстове и монополи“ и като „американски диктат“. Както по-ранната ЕОВС, така и ЕИО е асоциирана от съветската пропаганда с НАТО и „агресивни намерения“ (Mueller 2009: 85). Тези стратегически концепции остават валидни и за двете организации до 1988 г.

ЕИО прилага към България стандартната политика спрямо социалистически страни, членуващи в СИВ. Тези държави са в положение на най-дискриминираната група „трети страни“ в икономическите отношения с организацията,

поради спецификите на социалистическия икономически модел, който изкривява капиталистическия пазар, както и заради неучастието в международни организации като ГАТТ и МВФ. Към тях се прилагат най-високи митнически ставки, цялата гама от количествени и нетарифни ограничения, както и стратегически ограничения по линията на американското ембарго върху стоки, свързани със сигурността. За разлика от съседната Румъния, която се ползва с по-висок престиж заради относително независимата си външна политика и екстравагантните жестове на Чаушеску, България се възприема от западноевропейските политици като най-верния съветски сателит (Paradimitriou 2008: 18–19). Към този негативен образ се прибавя и фактът, че страната има най-малък дял в търговията със страните от ЕИО сред източноевропейските държави. Нейната икономическа политика е концентрирана върху отношенията със социалистическите държави в рамките на СИВ.

Макар да поддържа и развива на двустранна основа отношения със страните от ЕИО, България не признава статуса на Общността като международна организация и не поддържа дипломатически отношения с Брюксел. София предприема решителни стъпки за установяване на такива отношения едва в края на 1988 г. – след подписването на декларацията за взаимно признаване между СИВ и ЕИО. До този момент следва стриктно курса на социалистическата общност за непризнаване на наднационалните компетенции на ЕИО, в съответствие с нееднократно заявяваната позиция на българското комунистическо правителство за пълен унисон между българската и съветската външнополитическа линия – "...към въпросите на вътрешната и външната политика БКП има единни позиции с КПСС"⁴.

Българската държава изпълнява стриктно и московските идеологически директиви, отразени в пропаганда срещу капиталистическия запад. Борбата на идеологическия фронт е съставна част от Студената война, така че ЕИО е подложена на активна критика от марксистко-ленински позиции. Тази критика е базирана върху преувеличаване на проблемите и игнориране на успехите в развитието на Общността и води до неправдоподобни заключения относно нейните природа, цели и перспективи. Те са далеч от позитивни, традиционни за комунистическата риторика, системно повтарящи се и остават валидни до края на 1988 г., независимо от промените в отношенията между СИВ и ЕИО, както и тези в Общността.

Изкривяването на реалността, пречупена през комунистическата идеология, е очевидно в средата на 80-те. През 1985 г. ЕИО преживява динамични промени, които се превръщат в изходна позиция за последвалия прогрес. Приемането на Програма 1992 г. за завършване на общия пазар отбелязва края на „евросклерозата“ и осигуряването на достатъчно значим и консенсусен проект за задълбочаване на интеграцията. Същевременно, приемането на три нови членки – Гърция (1981 г.), Испания и Португалия (1986 г.), – повишава авторитета

на Общността като глобален актьор и илюстрира нейната привлекателност като един успешен интеграционен проект. Според марксистко-ленинската критика обаче в средата на 80-те години западноевропейският интеграционен проект е лишен от перспективи за развитие поради неразрешимите противоречия между страните членки. „Как може да бъде спряно разминаването на интересите на страните членки, когато зад тях стоят дълбоки икономически различия?“, пита официозът на управляващата БКП (в. „Работническо дело“) след лансирането на песимистична прогноза относно възможността за приемане на Испания и Португалия в ЕИО⁵. „Евросклерозата“ е описана като перманентна характеристика на ЕИО, пряко следствие от липсата на единна политика за стимулиране на технологичните изследвания и изострянето на противоречията „между трите центъра на световния империализъм“⁶. Институционалната архитектура на ЕИО също предопределя нейния бъдещ провал, тъй като институциите са неефективни и вместо да улесняват функционирането на Общността, те го затрудняват. Разширяването с нови държави членки – Испания и Португалия (което междуременно все пак се случва), – ще донесат само проблеми както на новоприетите, така и на старите държави от ЕИО, „след разширяването и трудностите ще се преодоляват по-бавно и компромисите ще бъдат още по-нетрайни“⁷. При тези проблеми и противоречия планираното развитие на ЕИО чрез изграждане на политически съюз „продължава да си остава безпльтен мираж“.

Заедно с очаквания скорошен провал на ЕИО в комунистическата пропаганда присъства и една друга основна тема – тази за антиработническия характер на западноевропейската интеграция. В този смисъл, дори да има спорадични успехи, тази интеграция обслужва интересите на капиталистите в ущърб на трудещите се. Тя изгражда една „Европа на тръстовете“. Коментарът на вливането на Испания и Португалия в общия пазар във в. Работническо дело води до заключението, че „трябва да се изчака няколко години, докато изтече преходния период за адаптиране към ЕИО“ или „иначе казано, за капитала има адаптиране, за обикновения човек – не“. „Десетката“ вече е „дванайсетица“, но този новогодишен подарък не буди възторг у испанските и португалските трудещи се. За тях той означава висока инфлация, безработица и растяща несигурност“⁸.

Няма съществена разлика между комунистическата пропаганда срещу ЕИО и реалното отношение на българската държава към организацията. Предварителните преговорите между ЕИО и България за сключване на споразумение за търговско сътрудничество от 1988–1989 г. вървят мудно. Отношението на българския представител в тези преговори А. Папаризов е предпазливо и подозрително. От една страна, комунистическото правителство се стреми да демонстрира лоялност към СССР, но от друга – да не изостава от започналия процес на договаряне между останалите членки на СИВ и ЕИО. До средата на 1990 г.

българските управляващи продължават да аргументират неправдоподобната позиция, че „... с участието ни в тези организации (СИВ и останалите социалистически организации – б.а.) със съюза и партньорските ни връзки със СССР ние с право свързваме и икономическата перспектива и гарантирането на националната сигурност и териториалната цялост на българската държава” (Ананиева 1997: 35).

От изложеното дотук може да бъде направено следното заключение. Студената война има основополагащо влияние върху конституирането на ЕИО. Чрез План „Маршал” решаването на германския въпрос в рамките на ЕОВС и ЗЕЗ, както и ускоряване на подписването на Римските договори вследствие на събитията в комунистическия блок, е осигурен прогресът на западноевропейския интеграционен процес. Студената война продължава да оказва съществено влияние върху развитието на ЕИО и през последната декада на конфронтация между СССР и САЩ. Основанията за приемане на Гърция като пълноправен член на Общността през 1981 г., както и за подаване на гръцката молба за членство са обусловени от Студената война. Тази мотивация превръща балканската държава в пълноценен участник в Средиземноморското разширяване, чийто основни импулси са също тясно свързани със Студената война. Отношението на ЕИО (или по-скоро липсата на такова) към България е определено от политиката към социалистическия лагер като цяло и по-специално към паралелната икономическа организация с претенции за „интеграционна” – СИВ. Системните различия между двете общности и съответно стремежът към подкопаване на вражеската система предопределят липсата на желание за контакти между тях. Активната критика на ЕИО от марксистко-ленининки позиции е част от идеологическата борба против империализма и свидетелства за отношението на българския политически елит към Общността поне до средата на 1988 г. Това заключение дава част от обяснението за хода на петото разширяване, както и за настоящите проблеми в отношенията между „стари” и „нови” държави от ЕС, както и на тези, свързани с проблемите на българското присъединяване към ЕС.

БЕЛЕЖКИ

¹ Проектът на Моне е базиран върху създаването на Върховен орган, който разполага с правомощия, надхвърлящи тези на националните държави при управлението на общия пазар за въглища и стомана – това е първообразът на ЕК.

² „Евросклерозата“ обхваща периода 1975–1985 г. и се характеризира със стагнация на интеграционния процес, фрагментация на пазара и неефективност на институциите.

³ Съставянето на становище от Комисията относно способността на всяка държава кандидатка да се адаптира към политиките и практиките на общия пазар е стандартна процедура, която предхожда отварянето на преговорите за членство в ЕС.

- ⁴ в. Работническо дело, бр. 52, 1986/21 февруари, Тезиси на XIII конгрес на БКП.
⁵ Пак там, бр. 54, 1985, Общият пазар отново в цайтнот.
⁶ Пак там, бр. 49, 1985, Технологичното противоборство на капитала.
⁷ Пак там, бр. 166, 1985/15 юни, ЕИО:разширяване на кръга, разширяване на противоречията.
⁸ Пак там, бр. 3, 1986/3 януари, Подарък, който не радва.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Никова 1992: Никова, Е. Балканите и европейската общност, София: Издателство на БАН.

Ананиева 1997: Ананиева, Н. Андрей Луканов в парламента, ИК „Хр. Ботев“, София, 9ОНС (1986-1990), 14 сесия, Комисия по общественно-икономическо развитие, Програма за излизане от стопанската криза и разгръщане на икономическата реформа, 29 март 1990.

Cameron 2005: Cameron, F. The Future of Europe. Integration and Enlargement. London: Routledge.

Croft 1999: Croft, S. The Enlargement of Europe. Manchester: Manchester University Press.

Dedman 2000: Dedman, M. The Origins and Development of the European Union 1945–1995: A History of European Integration. London: Routledge.

Dinan 2004: Dinan, D. Europe Recast. A History of European Union. London: Lynne Rienner

Eilstrup-Sangiovanny 2006: Eilstrup-Sangiovanny, M.(ed) Debates on European Integration. A Reader, Neu York: Palgrave.

Elvert 2006: Elvert, J. (ed.). European Union Enlargement. A Comparative History, London: Routledge.

Gasteyger 2006: Gasteyger, C. Europe: From Division to Unification. A Document Overview 1945–2006. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Ifantis 2005: Ifantis, K. State Interests, External Dependency Trajectories and „Europe“. – In: European Union Enlargement. A Comparative History. London: Routledge.

Mc Allister 2010: Mc Allister, R. From EC to EU. An Historical and Political Survey. London and New York: Routledge.

Mueller 2009: Mueller, W. The Soviet Union and Early West European Integration. From Brussels Treaty to the ECSC and EEC. – Journal of European Integration History, N 30/2009, Vol.15/2,

Nugent 2004: Nugent, N. European Union Enlargement. Neu York: Palgrave.

Papadimitriou 2008: Papadimitriou, D. Romania and European Union. From Marginalization to Membership. London: Routledge.

Rosamond 2000: Rosamond, B. Theories of European Integration. Neu York: Palgrave.

Sirsén 2006: Sirsén, H. (ed). Questioning EU Enlargement. Europe in Search of Identity. London: Routledge.